YERİN QƏLB EVİNƏ SƏYAHƏT

(Əvvəli ötən saylarımızda)

Poemanın II hissəsi bütövlükdə Azərbaycan təbiətinin, bir sözlə, yurdun, vətənin təbii gözəlliklərinə həsr olunub. Müəllif yenə də yerin qəlb evinə səyahətini davam etdirərək yer üstündəki gözəlliklərdən min bir həvəslə söz açdığı kimi, yerin təkindəki təbii sərvətlərdən də sevgi ilə, qürurla bəhs edir. Çünki həm gözəlliyinə görə, həm də zəngin varına, sərvətinə görə öz yurdunu dünyanın ən üstün hesab olunan yerindən uca tutur.

Müəllif əsərdə lirik mən kimi özünü əsərinin baş qəhrəmanı geoloqla bir çox hallarda birləşdirir. Bəzən geoloq onun məsləhətçisi olur. Obrazlı şəkildə desək, yerin təbiətini öyrənməkdə geoloqdan necə faydalandığını, onu özünün təbiət ustadı kimi tanıdığını qürurla bildirir. Əgər geoloq olmasaydı, yəqin açıldıqca hər kəsi heyrətdə qoyan yerin sirlərini də axıracan mənimsəyə bilməzdi. Poemanın ikinci hissəsinin başlanğıcındakı düşüncələr onun yerə, təbiətə, bir sözlə, təbii gözəlliklərə nə qədər vurğun olduğunu göstərən poetik lövhələrdir: *"Necə növ qaz tərkibli, Minerallar, sular var. Yansa qazların dili, Yer üzünü od alar"*. Bəli, belədir, müəllif doğru deyir, yerin təkində minerallar, sular, qazlar bir-birinə qovuşur. Ancaq yer üstündə güclü partlayışla qazlar od alsa, böyük fəlakətlər törənər, insan əli ilə yaranmış nə qədər gözəlliklər məhv olar. Doğrudur, təbiət özü harmoniyasını tənzimləyər; bir tərəfdə parçalanmalar, dağılmalar baş verirsə, digər tərəfdə yeni, ecazkar mənzərələr yaranar. Amma hər halda vulkanlar, zəlzələlər insan əliylə yaranan gözəllikləri dağıdar, məhv edər: *"Püskürəndə vulkanlar, Nərəsindən göy ağlar. Əsim-əsim titrəyər, Zirvəsi qarlı dağlar; Lay-lay qatlar əriyər, Yerin qəlb ocağında. Dağ-dərəni bürüyər, Bu maye od çağında"*. Təbiətin bu ecazkar gücünü, möcüzələr yarada biləcək bəzən, dəhşətlər törədə biləcək gücünü, enerjisini müəllif çox yığcam, lakonik lövhələrlə yaddaşda qalacaq yığcamlıqla verə bilmişdir.

Şair Hikmət Mahmud yaxşı bilir ki, təbiət sirlərinin bilicisi* geoloqdur. Geoloq özü yeri öyrəndikcə, yerin sirlərini aşdıqca şöhrətlənir. Onun xalq arasında nüfuzu yüksəlir. Çünki geoloqun taleyində təbiətlə ünsiyyət xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. O, elmi və zəhmətilə ardıcıl olaraq yerin qəlbinə səyahətdədir. O, nə vaxtsa öz səyahətini dayandırsa, onda açmağa başladığı sirlərində çoxu örtülü qalar. Yəni yer aləminin sərvəti tükənmədiyi kimi, onun sirləri də sonsuzdur. Sanki yer aləminin dərinliklərinə varan, sirlərindən hali olan səyyahın gördüklərini, yəni özünün gördüklərini şair sevgi ilə sözə gətirməkdə davam edir: *"Geoloqa şöhrətdir, Açılsa hər yer qatı. Yer üzünə dövlətdir, Yerin dərin sovqatı; İşinə bax torpağın, Sirrin yazıb daşlara. En dibinə hər dağın, Zinət ara, var ara; Sən yaxşı bax, yer üstdə, Çəkilib dağlar dara. Qayalar dönüb büstdə, Qəmdən olub yer qara"*. Vulkanların, xüsusilə, palçıq vulkanlarının sayına görə Azərbaycan yer üzündə birincilər sırasındadır. Bu da şübhəsiz, yerin sirlərinə aiddir. Yeraltı sərvətlərinin zənginliyinə işarədir. Palçıq vulkanlarının təbii gözəllik məkanı olmağı bir tərəfə, həm də bu məkanlar müalicəvi xüsusiyyətlərə malikdir. Naftalan və bu tipli müalicə məkanları dünyada məşhurdur. Şair Azərbaycan təbiətini tərənnüm edərkən insanların diqqətini məhz bu amillərə yönəltməyə çalışır. Ancaq həssaslıqla sözünün arasında təbiətlə ehtiyatlı davranmağı da insanların diqqətinə çəkir. Sanki onlara təlqin edir ki, təbiətlə çox ehtiyatlı davranmaq lazımdır. Əks təqdirdə təbiət ən xırda səhvi belə bağışlamır. Sanki təbiət qəzəblənir, özünə olan qəsdləri "yaddaşına" yığıb, kininə çevirir. Və bu da nə vaxtsa müəyyən dəhşətli hadisələrin baş verməsinə gətirib çıxarır: *"Yaz onun qaynar təbi, Okeanlar çənidir.- Zəlzələlər qəzəbi, Fırtınalar kinidir; Bulud ağlar halına, Düzənlər od tutanda. Vuruldum cəlalına - Min sirr gördüm mən onda"*. Beləliklə, şairin vəsf elədiyi təbiətin səfası nə qədər sonsuzdursa, onunla ehtiyatsız davranmaq da bir o qədər cəfa gətirə bilər. Son vaxtlar dünyanın bir çox yerində baş

verən sunamilər, zəlzələlər nə qədər şəhərləri dağıdıb. Yüz minlərlə insanın həyatına son qoyub. Demək, yeganə bir yol qalır təbiətlə doğru, düzgün davranmaq.

Nizami Gəncəvinin Gəncə zəlzələsini təsvir edən bədii lövhələri yaxşı yadımızdadır, yaxud, Şamaxı zəlzələləri... bütün bunlar təbiətin görünməyən tərəflərinin sirləri ilə bağlıdır:

Zəlzələsi qopsa, dağılar aləm,
Qəlbləri bürüyər acı kədər, qəm.
Çaylar məcrasından baş alıb qaçar,
Qorxudan çəmənlər dağları qucar.
Yerin təkərləri qaçar dərindən,
Oynadar dağları bir-bir yerindən.
Ağaclar qol-boyun qucaqlaşarlar,
Hətta quşlar qaçıb uzaqlaşarlar.
Cadar-cadar olar yerin sinəsi,
Tıncıxar, təngiyər onun nəfəsi...
Sonra da başlanar sakitlik dəmi -
Qəzəbi soyuyan cavanlar kimi.
Ey geoloq, sənin qüdrətin böyük,
Sənətin müqəddəs, şöhrətin böyük.
Sənsən bu sirləri daim axtaran,
Yerin dərdləriylə qəlbi bir vuran!

Zəlzələlərin yaratdığı dəhşətlər uzun müddət şahidi olan insanların yadından çıxmır. İllər boyu insanlar onun yaratdığı vahimənin təsiri altında olurlar. Yaxud, dağıntılar zaman-zaman bərpa olunur. Geoloq axtarır, geoloq arayır, yerin təkində baş verən hadisələri öyrənir. Bununla da, insan həyatının qarşılaşa biləcəyi fəlakətlərin sirlərini açmağa çalışır. Şair geoloqu sanki yerin nicatının sirlərini bilən müdrik kimi təqdim edir. Hətta yeri gəldikcə onun ünvanına sonsuz ehtiramını, sevgisini tərənnümlü misraları ilə çatdırmaqdan çəkinmir.

Doğrudur ki, şair özü də geoloq olduğu üçün həyatının ən nadir məqamlarını təbiətlə ünsiyyətindəki incəlikləri yaxşı bilir. Şairin qənaətlərinə görə geoloq elə nadir insandır ki, o hər kəsdən, hər bir insandan yerə daha çox doğmadır. Onun gəzmədiyi, görmədiyi, ayağının dəymədiyi bir məkan yoxdur. Əgər varsa, geoloq özü həmin məkana doğru getməkdədir. Çünki o, təbiətin dilini bildiyi üçün, onu çağıran təbii aləmlərin səsini də yaxşı eşidir və anlayır:

Oxuyan o böyük dünyanı sənsən,
Dağların, daşların loğmanı sənsən.
Min bir dəfinənin açarı səndə,
Var-dövlət yerini sənsən bilən də.
Nə deyim, torpağın qəlb dostu sənsən,
Sənin kamalına, eşqinə əhsən.
Sənin gəzmədiyin bu yer üzündə
Dağ-dərə, ormanlar, zirvə qalıbmı?
Sən qədər bu yerin, elin gözündə
Özgə bir sənətkar, de, ucalıbmı?
Talc bazarında püşk atılanda
Düşdü bu şərəfli, sərt yol bəxtinə,
Bu çətin yollarda uğurlar sənə!

Müəllif geoloqun yerin qəlbinə səyahəti zamanı onun necə müsəlləh olduğunu, işlətdiyi alətləri döyüşçü və döyüşçü əsləhəsi kimi təsvir edir. Onun həyat tərzi sanki təbiətin bir parçasıdır, alətlərindən təbiətə heç bir ziyan dəymir, təbiətə hörmət bəsləyir və onun təbiətə sevgisi var. Ona görə də yerin qəlbinə səyahət zamanı keçdiyi yerlərdə pis bir iz qalmır, yerə zədə vurmur, yeri öz varlığı kimi qoruyur. Biz geoloqu çəkici, çantası, çəngəli bıçağı, geyimi ilə yolda belə görürük: *"Qayçım, Çəngəlim, Baltam, Bıçağım, Rəndəm, Mişarım, Sacımsacağım, Qazanım, Güyümüm, Maşam-ocağım!.."* Beləliklə, sıralanan əşyaların adları bizdə müəyyən düşüncə mənzərəsi yaradır. Yerin qəlbinə səyahət edən geoloqu elə belə də təsəvvür etməli idik. Ancaq bu təsvirlər, yəni söz sıralanması adi mətn deyil, müəyyən poetik ovqata xidmət edən sözlərin ahəngidir. Hər bir söz həm də fikirdir. Müəyyən düşüncədir, oxucuya verilən informasiyadır. Şair yerin sərvətləri ilə dünyanın mənzərəsini bir-birilə bağlı təsvir edir. Yəni yerin sərvətləri olmasa, dünyanın üzü də çox kasıb və gücsüz görünərdi. Kosmosun, ekvanların fəthi üçün yaradılan elmi, texniki imkanlar yerin təkindəki sərvətlərdən çox asılıdır:

Səmalarda süzən gəmim, raketim,
Bir sözlə, nə qədər varsa zinətim,
Sənin qüdrətinin sayəsindədir,
Nələr tapmışamsa, onlar məndədir.
Mənə hər cür sərvət verən geoloq,
Özü min bir əzab görən geoloq,
Bütün bunlar üçün sənə borcluyam,
Gərək şöhrətini dünyaya yayam.

Şair geoloqla məram, əqidə, mənəviyyat dostudur. Başqa sözlə, geoloqun özüdür. Geoloq kimi yerin təkini öyrənir, şair kimi insanların mənəvi dünyasını tədqiq edir. Onun geoloq kimi öyrənib, bildikləri şair kimi yazıbyaratdıqlarının əsas qaynağıdır, düşüncə mənbəyidir.

Hikmət Mahmud "Geoloq" poemasında qeyri-adi həyat hadisələrinə varmır. Çoxlu obrazlar, bir-birinə qarşı mübarizə aparan insanları əsərin məğzinə gətirmir. Biz əsərdə yeri görürük, yerin qəlbini görürük və bir də geoloqu görürük, şairi görürük. Artıq qeyd etdiyimiz kimi, müəyyən məqamlarda şairlə geoloq müxtəlif peşə sahibləri kimi gtörünsələr də, əsasən onları birgə, birləşmiş, bir-birinə qovuşmuş, bütövləşmiş bir obraz kimi görürük.

Şair epik-lirik ovqatda qələmə aldığı poemanı son dərəcə dəyərli bir şeirlə tamamlayır. "Epiloq" adı ilə təqdim olunan həmin şeir şairin insan və təbiət münasibətlərinin poeziyada reallaşmış ən yaxşı nümunələrindən biridir. Biz yenə "Geoloq"un təsvirini görürük. Sevgi ilə tərənnümünü, poetik misralar boyunca seyr edirik.

Hikmət Mahmud Azərbaycan təbiətini doğrudan-doğruya yaxşı bilir, dərindən mənimsəyib. Ona görə də insan və təbiət münasibətlərini də yüksək səviyyədə şeirə gətirə bilir:

Aşırımlar aşıb, dolaylar keçib,
Dumanlı dərədə oba salmısan.
Vaxt olub buludun göz yaşın içib,
Çovğunda, şaxtada, qarda qalmısan.

Nə qədər gözəldir, "buludun göz yaşını içmək" ifadəsi, kimsənin olmadığı yerdə təbiətə sığınıb dumanlı dərədə oba salmaq. Demək, bu geoloqun həyatıdır. Yaşadığı qeyri-adi məkan və zamandır. Qabağı qaranlığa düşüb azdığı zaman şimşək işığından da faydalana bilir. Bir anlıq şimşək işığı ilə görünən cığırı tapır, onu öz fəhmi, zəkası ilə davam etdirir. Ancaq bütün bunların hamısı ağır zəhmət olsa da, bircə kəşfi ilə dildə, ağızda gəzir. Şad xəbərin köhləninə süzür. Şöhrət onun halalıdır. Öz zəhmətinin əvəzidir, haqqıdır:

Zülmətli gecədə azdığın zaman
Şimşək işığına cığır tapmısan.
Kəşfini tarixə yazdığın zaman
Şad xəbər atına minib çapmısan.

Səyyahın məramı, məqsədi nədir? Daha çox gəzmək, görmək, gördüklərini yazıya gətirmək insanları bilmədiklərindən xəbərdar etmək... Bununla da bəşər nəslinin üzü gələcəyə olan yolunda öz sözü ilə işıq yaratmaq. Ona görə də səyyahın yolu şərəflidir. Hikmət Mahmudun ədəbi qəhrəmanı "Geoloq"un da taleyinə səyyahlıq yazılıb. O yerin qəlbini gəzməkdə, aramaqda israrlıdır. Çünki onun qəlbində yerin aləminə, örtülü dünyasına ilahi bir məhəbbət var sevgi var:

Yolun yer qəlbinə uzanan yoldur,
Hər daşda, qayada məhəbbətin var.
Torpağın hər sirri zəkana quldur,
Zəhmətdən yoğrulmuş səadətin var.

Şair öz geoloqunu səadətli ömür sahibi hesab edir. Onun xoşbəxt bir dünyası var. Çünki torpaq, yeraltı aləm yalnız onun elminə, biliyinə tabe olur, öz sirrini ona açır. Sirrini sənə deyən adam sənə doğmadır. Şairin qələmində təsvirlərlə süslənən yer bu möəqamlarda canlı insan kimidir. Onun nəbzi var, ürək döyüntüləri var, gözlərinin işığı var. Biz onu gördüyümüz kimi, o da bizi görür.

Şair doğru deyir, hər fəslin, hər günün öz mənzərəsi var. Geoloqu bu mənzərələr, bu təkrarsız gözəlliklər salamlayır:

İlkin qədəmini bahar qarşılar,
Hər çəmən-bir çələng, tər gülün sənin.
Sərvət boxçasından min zər bağışlar,
Hər qaya sanki bir heykəlin sənin...

Nə qədər gözəldir, geoloq öz səyahətini başa vurub, missiyasını şairə verib. Şair isə onun keçdiyi yola baxır geoloqun heç vaxt təbiətdən silinməyən izlərini görür. Sanki hər qaya hər dağ onun heykəlidir. Təbiət geoloqu yaddaşında qayalaşmış, daşlaşmış heykəli ilə qoruyub saxlayır.

Əsər 1987-1988-ci illərdə yazılıb. Əsər boyu fikir azadlığı, düşüncə sərbəstliyi oxucunu təmin edir. Biz həm də artıq bizdən uzaqda qalmış bir qərinə o tərəfdəki zamanı "Geoloq" poeması ilə bir daha yenidən qavrayırıq. Geoloq yerin qəlbinə vurğunluğun, təbiətə sevginin dastanıdır.

04.12.2020